

TERZIJDE

WORMGAT: EEN LES IN WAANZIN

Wormgat bestaat uit twee voorstellingen, op twee verschillende plaatsen. Beide stukken zijn van de hand van André Baillon, nu een illustere onbekende maar een bekend Belgisch schrijver in het begin van de twintigste eeuw. Baillon heeft zijn relatieve bekendheid bovenal te danken aan zijn bijzonder turbulente levensloop, die schommelde tussen extreem hedonisme en kluzenaarschap, rijkdom en armoede, genialiteit en krankzinnigheid. Baillons krankzinnigheid sijpelt sterk door in zijn werk. Kwatongen beweren dan ook dat hij de psychiatrie vrijwillig inging om ze als thema te gebruiken. Het thema van de krankzinnigheid vinden we ook heel sterk terug in de voorstellingen die het Publiektheater ons met *Wormgat* brengt. Ze zijn dan ook allebei gebaseerd op teksten die Baillon schreef tijdens zijn verblijf in de psychiatrische afdeling van het Parijse *La Salpêtrière*.

Het eerste deel, in Arca, is gebaseerd op *Le Perce-oreille du Luxembourg* en wordt geregisseerd door Domien Van Der Meiren. Het is bovenal een reis door een fragiele, beschadigde geest. Het hoofdpersonage Marcel, gespeeld door Tom Vermeir, balanceert op de dunne grens van de krankzinnigheid. Hij is vijftientig maar de spoken van zijn jeugd spelen voortdurend door zijn geest. De scène is dan ook een allegorie van zijn geest. Marcel staat eenzaam vooraan in het spotlicht terwijl de andere personages zich ophouden in het duister van de achtergrond. Elke acteur op de achtergrond speelt een aantal verschillende personages, gesymboliseerd door een kleine kostuumwijziging. Terwijl Marcel zijn verhaal doet, doemen ze op uit de achtergrond en interageren met hem. Figuren uit verleden en heden volgen elkaar op en naarmate het stuk vordert wordt het onderscheid tussen heden en verleden minder duidelijk, sommige conversaties worden verscheidene keren herhaald en soms is het moeilijk een onderscheid te maken tussen de verschillende personages, wat wijst op het wegzinken in krankzinnigheid van Marcel.

Toch zet Tom Vermeir geen archetypische gek neer maar een relatief herkenbaar personage dat verloren raakt in zijn neurotische ideeën, erin opgesloten zit. Dit wordt ook gesymboliseerd op de scène: Marcel zit gevangen op een reusachtig schaakbord. Ook het ooglapje dat Marcel draagt spreekt boekdelen als cliché van de misbegrepen artiest. Het hele stuk draait eigenlijk om dit ene personage, de andere figuren kunnen we niet zien als reële personages maar als projecties in de geest van Marcel. Ze nemen dan ook groteske en clowneske vormen aan, schimmen zoals ze in de herinning van Marcel bestaan. Ook gaan ze steeds ver-

der van hem afstaan, zodat hij afgesloten raakt van de wereld rond hem. Soms poogt hij uit te breken naar de buitenwereld, maar slaagt hier bijzonder slecht in. Zijn verliefdheden raken verloren in waanideeën, zijn vriendschappen vallen weg - zijn beste vriend sterft - en zijn neurotische persoontje staat uiteindelijk helemaal alleen. Op het trouwfeest van zijn jeugdvriend, die hij eigenlijk haat, wordt het hem allemaal teveel: hij loopt weg en stapt uit het leven.

De acteerprestaties in dit eerste deel van *Wormgat* zijn heel verschillend. Naast enkele sterke vertolkingen zien we een aantal figuren die helemaal niet kunnen overtuigen, wat de algemene kwaliteit van het stuk niet ten goede komt. Gelukkig houdt de sterke prestatie van centrale figuur Tom Vermeir het stuk moeiteloos recht. Hij is ook de enige die een 'menselijke' rol speelt, de overige acteurs spelen in essentie fantasmen van Marcel. Sommigen (de oom-pastoor-beste vriend, de vader-jeugdvriend en de tante-verloofde) verpersoonlijken overtuigend de groteske en clowneske fantasmen van Marcel. Anderen slagen hier beduidend minder goed in.

Het stuk komt eerder traag op gang, in Marcells jeugd, waar de personages elkaar in een rustig tempo opvolgen. Naarmate het stuk vordert gaat het tempo van het stuk echter drastisch omhoog; personages volgen elkaar vlugger op en gesticuleren steeds meer terwijl stemmen luider worden. Heden en verleden raken door elkaar vermengd door deze snelle opvolging waardoor er een bijna koortsig gevoel ontstaat op weg naar de climax van het in zelfmoord uitmondende trouwfeest.

De scenografie is heel erg sober gehouden. Een enkele gloeilamp hangt boven Marcel, die op een stoel op een groot schaakbord zit. Verder zitten de ouders van Marcel in een zetel achteraan de scène, een zeer summiere weergave van een salon. Als de acteurs niet in een interactie met Marcel betrokken zijn, staan of zitten ze tegen de achterwand van de scène, in het donker en zo goed als bewegingsloos. De scène stelt dus de geest van Marcel voor, waarin al de personages uit zijn leven in het donker van het onderbewuste aanwezig zijn. De meeste scènes - de Provence, Parijs, ... - worden gewoon gesuggereerd, zonder rekwisieten. De belichting is tijdens het grootste deel van het stuk louter functioneel en gericht op Marcel. Pas op het einde van het stuk, tijdens het trouwfeest, krijgen we een uit kerstverlichting bestaande sterrenhemel te zien tegen de achterwand van de scène.

Aan de kostuums te zien speelt het stuk zich in de jaren 1950 of '60 af. Wanneer de acteurs van rol wisselen duiden ze dit ook aan door een verandering in hun kledij: een pruik wordt op- of afgezet, een kraag wordt rechtgezet of platgezet. Kleine kostuumwijzigingen dus die op de scène zelf gebeuren, soms zelfs tijdens het acteren. De enige die nooit van kostuum wisselt is Marcel.

De relatie tussen tekst en performance is bijzonder hecht. De acteurs slagen erin de hersenspinsels van Marcel krachtig in acteertaal om te zetten, met passende bewegingen en in het juiste ritme. Het geheel ziet er op deze manier bijzonder overtuigend uit, op de occasionele zwakkere vertolking na. Eigenlijk gaat het hier om een monoloog van Marcel. De andere personages bestaan eigenlijk enkel in de geest van het hoofdpersonage. Ooit waren zij reële mensen maar tijdens Marcells verhaal worden ze gedeconstrueerd en gekarikaturiseerd.

Door de soms extravagante manier van acteren wordt het stuk op bepaalde momenten komisch, of misschien eerder tragikomisch. De gehavende geest is niet enkel zielig.

De regisseur slaagt erin het thema van de waanzin op een overtuigende manier tot uitdrukking te brengen. In het eerste deel van de voorstelling kunnen we ons verplaatsen in de figuur van Marcel. Hij is niet echt gek maar vreemd, we herkennen bepaalde neurotische trekjes die Marcel heeft - de verliefdheid op de vrouw van zijn oom bijvoorbeeld. Vermoedelijk is elke man als kind tot over de oren verliefd geweest op zijn schooljuf, scoutsleidster, tante of pleegmoeder. Al

Wormgat door het Publiekstheater, Gent (Foto: Isabel De Vos)

snel blijkt Marcel echter consequent neurotisch te zijn en dit ook steeds extremer. Zo gaat de volledige begrafenis van zijn beste vriend aan hem voorbij omdat hij aan het denken is wat hij zal aanvangen met de sleutel van diens huis, waarna hij na lang wikken en wegen besluit deze gewoon op straat te gooien. Ook de hersenspinsels van Marcel - de andere acteurs - worden steeds gewelddadiger, vreemder en extremer.

De climax van de bevreemding en paranoia van Marcel vinden we in het trouwfeest van diens oud-klasgenoot voor wie hij getuige is, ook al haat hij dit individu eigenlijk hartstochtelijk. Het trouwfeest, waar Marcel zich sowieso al niet thuisvoelt, ontardt echter in zijn geest. De paranoia neemt over en de figuren nemen clowneske proporties aan. Hij ziet zijn vriendin praten met de bruidegom en is overtuigd van een complot tegen hem. Hij vlucht weg en belandt in een bos waar hij een conversatie heeft met zijn overleden vriend waarna hij zichzelf verdrinkt, wat dan ook het einde van het eerste deel van de avond betekent.

Het tweede deel van de avond getuigt van een weinig geziene originaliteit; met de tram verplaatst het publiek zich naar het Psychiatrisch Centrum dr. Guislain. De verplaatsing trekt het onderwerp uit het theater en brengt het terug naar het milieu waarin de stukken geconcipeerd zijn: de psychiatrie. Het stuk is gebaseerd op *Eve et Kiki*, uit Baillons boek *Délires*, dat ook werd geschreven tijdens een van zijn vele opnames in de psychiatrische afdeling van het Parijse La Salpêtrière. Nochtans gaat dit stuk, in tegenstelling tot het eerste deel, niet over waanzin in zijn puurste vorm. Eerder over wat angst doet met de psychische toestand van wie haar ondergaat. *Eve et Kiki* is een fabel over twee kinderen die op ontdekkingsstocht gaan in de buurt, hierbij verloren lopen en uiteindelijk de nacht doorbrengen bij de politie terwijl hun ouders ondertussen ziek van ongerustheid zijn.

Het geheel werd door regisseur Michael De Cock geregisseerd als een hoorspel met drie verschillende stemmen en een hele verzameling materiaal waarmee geluidseffecten gemaakt worden. De drie acteurs die het hoorspel brengen zitten eenvoudigweg aan een tafel op een verhoogje voor het publiek, hun attributen binnen handbereik. De gebruikte attributen zijn soms verbazingwekkend eenvoudig en het is best fascinerend te zien hoe een hoorspel live wordt gemonteerd. Een groot deel van de sfeer van het hoorspel wordt gecreëerd door deze attributen - voetstappen in grint, lopend water - en door de muziek, uiteraard. Deze 'muziek' bestaat uit puur sferische synthesiserklanken die de gemoedsgesteldheid van de personages weergeeft; gevoelens van bevreemding en spanning bij de twee kinderen en de langzaam gekmakende angst bij de ouders. Even belangrijk als de geluidseffecten zijn de stemmen van de acteurs, stemmen die wat betreft timbre

complementair zijn met elkaar. Mooie stemmen ook. Door het gebruik van de koptelefoon kan men de stemmen uit verschillende richtingen laten komen of samen uit dezelfde richting laten komen, een handigheidje waarvan men gebruik maakt om het verschil tussen de inwendige stem van de personages, de gesproken woorden van de personages en de beschrijvende tekst aan te duiden. Het publiek wordt bij de voorstelling binnengeleid in een lange zaal op de zolderverdieping van het dr. Guislainmuseum. Deze zaal staat vol met fauteuils waarin de toeschouwer rustig kan plaatsnemen en ondertussen zelfs kan genieten van een aangeboden glaasje jenever.

Boven de zetels hangen koptelefoons waardoor men het hoorspel kan volgen. De zaal is niet donker, maar wordt discreet verlicht door bureaulampen die op geregelde plaatsen staan opgesteld. Dit alles zorgt voor een comfortabele en intieme sfeer, ook al omdat de acteurs niet echt de aandacht trekken. Ze zijn eerder op de achtergrond aanwezig, de nadruk ligt volledig op de tekst en het geluid. Ze zitten dan ook niet in de spots maar wel iets hoger zodat hun acties toch duidelijk zichtbaar zijn.

Het comfortabele karakter van de zaal staat in sterk contrast met het verhaal, dat een gevoel van onbehaaglijkheid uitstraalt. Bij de start van het hoorspel lijkt het verhaal zich als een sprookje te ontvouwen. Al snel ontardt het echter in een nachtmerrie, althans voor de ouders.

In het hoorspel komen namelijk de verschillende visies op het gebeuren aan bod, alsook het onbegrip dat hiertussen bestaat. Voor de twee kinderen is dit een groot avontuur, spannend en leuk. Wanneer ze door een van de agenten worden thuisgebracht snappen ze dan ook de reactie van hun ouders niet wanneer ze berispt en gestraft worden. Voor de ouders geldt het omgekeerde, zij zitten gevangen in hun eigen angst en ongerustheid en begrijpen de kinderen niet wanneer ze lachend de trap naar het huis van Eva's ouders bestijgen. Ook de perceptie van de verschillende ouders, twee moeders en een vader, botst met elkaar. Door de angst heerst er bijna een koude oorlog en men verwijt het gebeurde aan elkaar; de vrouwen en de man begrijpen elkaars omgaan met de situatie niet en de ouders van Eva en de moeder van Kiki zijn er van overtuigd dat hun kind werd meegesleurd door het verdorven kind van de ander. Waanzin en paranoia dus, maar wel waanzin en paranoia die herkenbaar overkomen. Irrationaliteit die in de omstandigheden als begrijpelijk kan worden gezien.

De derde persoon wiens visie we kunnen volgen is de agent die de kinderen thuis aflevert. Voor hem is dit een job als een ander en hij trekt zich niets aan van

de ongerustheid van de ouders. Hij wil dan ook nog blijven praten met de ouders, een glaasje drinken, en begint ongevraagd zijn eigen jeugdherinneringen op te halen. Dit alles tot groot ongenoegen van de drie ouders die nog dienen te bekomen van de doorstane angst en onmin.

Het verhaaltje van de weggelopen kinderen is dus eigenlijk bijkomstig; het echte onderwerp van *Eve et Kiki* is niet de omzwervingen van de beide kinderen maar wel een introspectie in de menselijke geest. Duidelijk wordt hoe makkelijk deze wel te beïnvloeden is, hoe verschillende mensen op een heel verschillende wijze kunnen aankijken tegen eenzelfde gebeurtenis en hoe snel mensen kunnen afglijden naar een staat van bijna-krankzinnigheid en paranoia.

De keuze voor een hoorspel is in deze voorstelling terecht. De nadruk ligt op deze manier op het woord en geluid, zonder dat de aandacht wordt afgeleid door vormelijke aspecten. Door de comfortabele setting kan men zich dan ook ten volle concentreren op het verhaaltje. Ook de stemkleur van de acteurs past mooi samen.

Het centrale thema van het hele project, met inbegrip van de kleine tentoonstelling in het dr. Guislainmuseum, is de waanzin van André Baillon. Het Publiekstheater slaagt erin de cliché's te vermijden en de geestesziekte van de auteur eerlijk voor te stellen. In het eerste deel is Marcel geen gek die roept en tiert, hij is een eenzame en neurotische mens die langzaam dieper wegzakt en het rechtstreeks toegesproken publiek meeneemt in zijn vreemde wereld.

Men kan zonder meer stellen dat de regisseur in zijn opzet geslaagd is; het publiek de spiegel tonen van een door krankzinnigheid getekende ziel. Ook het tweede stuk is bijzonder geslaagd, al is het maar door zijn locatie in het Psychiatrisch Centrum dr. Guislain. De vorm waarin het verhaal van de twee verloren gelopen kinderen tot ons komt, het hoorspel, past goed bij het onderwerp en de manier waarop het gebracht wordt is mooi en intiem.

Bram DE VEIRMAN

Wormgat door het Publiekstheater/Arca. Gebaseerd op *Le perce-oreille du Luxembourg* en *Eve et Kiki* van André Baillon. Vertaling/bewerking: Michael De Cock. Regie: Domien Van Der Meiren (1) en Michael De Cock (2). Première: 22 maart 2003.